Vladimír Naxera

Občanská společnost, korupce a (ne) důvěra – dílčí příspěvek k pochopení povahy a dopadů korupce v postkomunistických společnostech[1]

„*Trust* […] *is the chicken soup of social life. But like chicken soup, its currative powers have been oversold*" (Uslaner 2002, 249).

Abstract:
In this article, the author focuses on the explanation of the social perception of corruption in post–Communist countries. The objective of the article is to find out why high corruption of governments and politicians in Central and Eastern Europe does not often lead to their fall. The author found the answer especially in the weakness of civil societies, in the societies' disinterest in politics and their inability to advocate their demands for change. In the first part of the article, the author focuses on the problems of civil societies in post–Communist countries in general. In the following part, the author discusses the nature of corruption in post–Communist regimes and finally, in the concluding part of the article, the author interconnects the two main topics in an analysis of the approach of the given civil societies to corruption.

Keywords: Corruption, Clientelism, Post-Communism, Civil Society, Trust

1) Tento text vznikl přepracováním a úpravou některých částí autorovy rigorózní práce. Článek vznikl v rámci institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace na Katedře politologie a mezinárodních vztahů FF ZČU v Plzni.

1. Úvodem

Podíváme-li se na politický vývoj postkomunistické Evropy (nebo postkomunistického Kavkazu nebo Střední Asie), nenalezneme příliš mnoho případů, kdy by došlo k souzení či dokonce odsouzení vysokých státních úředníků nebo politiků kvůli korupci. Taktéž bychom nenašli příliš situací, kdy by se korupce stala přímou příčinou pádu vládního kabinetu nebo by korupční téma výrazně ovlivnilo volby. A to navzdory skutečnosti, že v postkomunistickém regionu je podle snad všech dostupných výzkumů a statistik korupce jednou z nejvyšších na světě.

Zdá se ovšem, že se věci počínají měnit. V nedávné době bylo kvůli korupci zatčeno a obviněno několik poměrně vysokých politických představitelů a úředníků v ČR, na Slovensku korupční kauza Gorila jednoznačně ovlivnila letošní parlamentní volby, stejně tak výsledek letošních krajských voleb v ČR byl s největší pravděpodobností ovlivněn tématem korupce. Propad ČSSD v některých krajích lze pravděpodobně spojit se zapletením příslušníků této strany do korupčních sítí, naopak úspěch ODS v Plzeňském kraji pravděpodobně můžeme vysvětlit i oblíbeností spojenou s „antikorupční pověstí" volebního lídra. Tyto a některé další příklady jsou většinou ovšem záležitostí posledních let a v rámci celého postkomunistického vývoje tedy spíše výjimkou. Jistou změnu ve vnímání korupce v postkomunistickém prostředí naznačuje zvýšený zájem o informace a objevující se nové organizace občanské společnosti – v ČR jde například o Nadační fond proti korupci, který poskytuje velké množství informačních materiálů a také finančně odměňuje jedince, kteří se podílejí na odhalování a potírání korupce.

Téma korupce samozřejmě vstupuje do každého volebního klání a již po mnoho let antikorupční apel nechybí ve volebním programu většiny relevantních stran a často je (jako v případě českých Věcí veřejných) jedním z hlavních témat stran nových, které bychom mohli s jistou nadsázkou chápat jako strany antiestablishmentové. Antikorupční postoje nalezneme i v programových prohlášeních nových vlád – česká vláda sestavená po volbách v roce 2010 dostala přízvisko „protikorupční" dokonce jako jednu ze svých hlavních charakteristik. I přes to však po dlouhá léta korupční témata nerozhodovala volby a nevedla k pádu vlád. Slabá občanská společnost v postkomunistických společnostech nedokázala svůj negativní pohled na korupci přetvořit v politickou akci, která by měla přinést nějakou změnu k lepšímu. Ochota jedinců aktivně vstupovat do veřejného prostoru a podílet se na ovlivňování veřejného dění byla minimální. Ani iniciativy, které se vytvořily v souvislosti s některými s korupcí (či údajnou korupcí) spojenými problémy a událostmi v ČR, jako byla například krize ODS na konci 90. let zapříčiněná nejasnými konty ve Švýcarsku, nebo období tzv. opoziční smlouvy, ve kterém beze sporu došlo k nárůstu korupčního jednání (srov. Tabery 2008), nevedly k zásadním politickým změnám – ODS svoji krizi přečkala a ČSSD i po období opoziční smlouvy vyhrála následující volby. I když se zdá, že v dnešních dnech je situace alespoň částečně jiná, dá se nalézt mnoho případů, kdy společnost ve svých politických preferencích problémy spojené s korupcí nereflektuje – i přes zatčení Davida Ratha voliči dali ve Středočeském kraji znovu důvěru a nejsilnější mandát ČSSD.

Tématu korupce bylo věnováno v české společensko-vědní tvorbě zatím poměrně málo prostoru a nenalezneme příklady dlouhodobých a systematických výzkumů korupčního jednání. Mezi výjimky v téměř neexistující relevantní společensko-vědní literatuře mohou patřit některé texty Pavola Friče, využívané i v této studii (např. Frič a kol. 1999, Frič 2001), nebo sborník editovaný Břetislavem Dančákem, Vítem Hlouškem a Vojtěchem Šimíčkem (eds. 2006).[2] Specifikům korupčního jednání v postkomunistických společnostech se věnuje například nedávná studie Vladimíra Naxery (2012). Na druhou stranu je ale třeba zmínit existenci kratších i delších textů publicistického charakteru, které korupci neteoretizují, ale zkoumají její každodennost a konkrétní kauzy v českém politickém prostředí (např. Tabery 2008). Mnoho kratších textů a zpráv je produkováno také různými neziskovými organizacemi a nadacemi (Transparency International, Nadační fond proti korupci atd.). Druhé téma, které je vedle korupce předmětem tohoto textu – slabost občanské společnosti v postkomunismu – své české zpracování má. Jedná se například o texty Karla B. Müllera (2003 nebo 2008). Za zásadní pro tento text však považuji práce jednoho z nejvýznamnějších badatelů, kteří se problematice věnují – Marca M. Howarda (2002a, 2002b nebo 2003).

V tomto textu se zaměříme na vysvětlení možných příčin toho, proč nebývá zkorumpovanost vlád v postkomunistickém prostředí příčinou jejich pádů a proč korupční jednání nebývá automaticky příčinou ztráty důvěry pro vládnoucí politické strany nebo konkrétní jednotlivé politiky.

Nejprve se zaměříme na příčiny slabosti občanské společnosti v postkomunistických zemích na problémy, které z toho vyplývají. Jedním z takových problémů je jistě neochota vstupovat do veřejného dění, která je posílena přetrvávající společenskou nedůvěrou. Takový stav je pro šíření korupce samozřejmě velice příznivý. Na problémy občanské společnosti navážeme analýzou povahy korupce v postkomunismu a následně obě témata propojíme v závěrečné části věnující se vnímání korupce ze strany veřejnosti.

2. Slabá občanská společnost v postkomunistických státech

Občanská společnost, kterou rozumím společenství občanů, kteří se stýkají, spojují a jednají v rámci veřejného „prostoru", který je odlišný od soukromí, rodiny a sítí osob-

2) Dodejme, že jde o sborník, který vznikl jako výstup z konference, které se vedle sociálních vědců účastnilo mnoho aktérů z praxe (neziskový sektor, soudnictví atd.), proto nelze celou publikaci považovat za výstup systematického společenskovědního bádání, nicméně zejména první segment textů (viz Dančák, Hloušek a Šimíček eds. 2006, 13–111) přináší zajímavé postřehy z oblasti sociálních věd.

ních kontaktů na jedné straně a státu na druhé straně (např. Howard 2003, 166)[3], je v postkomunistických státech dle mnoha autorů mnoho let po ukončení komunismu stále velice slabá (velmi podrobně např. Howard 2002b, Müller 2008). Stav občanské společnosti se v jednotlivých postkomunistických státech samozřejmě liší, ale lze vysledovat několik společných znaků.

Pro úplnost musíme dodat, že stav společností se výrazně lišil již za komunistických režimů. Zatímco například v Polsku nebo Maďarsku existovaly formální i neformální organizace, které si na státu a komunistické straně zachovaly nebo nově vydobyly jistou autonomii (například dobře známá Solidarita, Katolická univerzita, Vlastenecká fronta a další), v zemích Sovětského svazu nebo Albánii a Rumunsku něco takového nebylo možné (Badescu 2003, 124).

Slabost postkomunistických společností nemusí být na první pohled patrná – nespočívá totiž například v nízkém počtu občanských organizací, kterých je dostatek, i když mají spíše volnočasový charakter, ale ve schopnosti občanů vstupovat a kontrolovat proces veřejného rozhodování, což je spojeno s nízkou mírou členství v takto orientovaných organizací (viz např. Badescu 2003). V postkomunistických společnostech chybí širší zájem o veřejné záležitosti. To není ve srovnání se západními společnostmi nic neobvyklého. Hlavní rozdíl je však v tom, že pokud se v postkomunistické společnosti zájem objeví, projeví se jedna z jejích slabostí – lidé často nevědí, jak svůj zájem prosadit (Müller 2008, 192). Je tedy zřetelně oslabena kognitivní dimenze politické kultury.

Můžeme se domnívat, že společná nízká míra veřejné angažovanosti a slabost společností v jednotlivých postkomunistických zemích je dána společnými elementy komunistické zkušenosti a zároveň obdobným vývojem po ukončení komunismu. Howard (2002a) udává tři důležité faktory, které pomáhají vysvětlit slabost občanských společností.[4] Jsou jimi dědictví nedůvěry v komunistické organizace, přetrvání sítí osobních vazeb a stav, který bychom mohli dobře nazvat „postkomunistickým zklamáním". Tyto tři faktory ovšem nejsou jediné a definitivní a také je nelze v každé dané společnosti chápat stejným způsobem. Ve své podstatě ovšem pomohou k pochopení stavu v celém postkomunistickém prostoru.

První z těchto rysů souvisí s tím, že v komunismu na rozdíl od jiných nedemokratických režimů došlo k potlačení plurality i v takových společenských oblastech, jejichž případná pluralita by výrazněji neohrožovala režim (Howard 2002a, 293). Nejenže byly společenské organizace zakázány, byly ale také suplovány vznikem státně (resp. stranou) dohlížených organizací. I když je pravdou, že v některých zemích (Polsko, Maďarsko) se v závěrečné fázi režimu jistá míra autonomie vyskytla. Jak jsem již uvedl, spolupráce či členství v takto státem/stranou řízených organizacích začaly být postupem času brány jako něco negativního, vůči organizacím nepanovala ve společnosti důvěra. Tato nedůvěra ve společenské organizace přetrvala do značné míry i po ukončení komunismu a neumožňuje tak efektivní kontrolu a ovlivňování rozhodovacího procesu.

Druhou příčinou, o které Howard (2002a, 294) hovoří, je přetrvání sítí osobních vztahů. V prostředí komunismu, kde docházelo k politizaci veřejné sféry, muselo nebo chtělo mnoho lidí prosadit za pomoci kruhů důvěryhodných známých nebo příbuzných. Kontakty měly v komunistické společnosti zásadní význam. Tyto sítě tvořené příslušníky rodiny a přáteli (tedy to známé prostředí, v jehož rámci se v dobách komunismu projevovala důvěra) si v postkomunismu udržely svojí významnou úlohu. Jejich význam může být i jiný, než jakým je důležitost takovýchto kontaktů během procesu reprodukce komunistických elit (např. Cviklová 2007, Staniszkis 2006, Szelényi a Treiman 1992, Szelényi a Szelényi 1995, Szelényi, Szelényi a Treiman 1995 a další). Širším důsledkem, který nemusí být na první pohled zřejmý (jako jsou zřejmé například klientské vztahy v rámci staré i nově vzniklé elity), je opět neochota vstupovat do veřejných organizací a zapojovat se do politického dění. Mnoho lidí v postkomunistických společnostech je stále extrémně ukotveno ve vlastních soukromých kruzích důvěry. Necítí proto často potřebu vstupovat do organizací, protože se domnívají, že úzký kruh rodiny a přátel jim dá vše, co chtějí nebo potřebují (viz např. Howard 2002a). I toto je silně spojeno s otázkou společenské (ne)důvěry.

Třetím faktorem, který pomáhá vysvětlit nízkou míru participace, je rozšířené zklamání a deziluze z postkomunistického politického a do velké míry zejména ekonomického vývoje. To pramení zejména z toho, že vývoj nešel směrem, kterým se podle představ mnohých měl ubírat (pro český případ srov. např. Linek 2010). Podle výzkumů, které prováděla Haldis Haukanes (2004, 38 a 41),[5] byla obecná představa taková, že za špatnou situaci v postkomunismu může starý komunistický režim, ale zároveň je cítit

3) Pro různé alternativní definice, výklady a chápání pojmu občanská společnosti viz např. texty Lenky Strnadové (2007 a 2008).

4) Vedle těchto faktorů spojených s komunismem jsou pro slabost společností důležité i základy vytvářené v předkomunistickém období – ani před nástupem komunismu nelze v těchto zemích hovořit o silné společnosti. Jak ukazuje Müller (2003 nebo 2008) na příkladu české občanské společnosti, i toto období se promítlo do stavu po opuštění komunismu. Nicméně domníváme se, že to byl právě komunismus, který ve všech zemích zformoval stejné nebo podobné prvky, které se projevují v postkomunistických občanských společnostech. I toto je jeden z důvodů, které nám umožňují hovořit o specifičnosti postkomunistického uspořádání.

5) Tento výzkum se týkal několika málo obcí v České republice v první polovině 90. let. Zde představované závěry (a i další závěry obsažené ve zmiňované publikaci) se ovšem opakují i u mnoha dalších autorů zabývajících se postkomunismem a je možné je do jisté míry užít při obecných úvahách o postkomunismu.

silná skepse k novému režimu a k jeho schopnosti řešit problémy. Mnoho lidí si představovalo, že když komunisté přestanou vládnout, dojde ihned k dosažení západního životního stylu. Přetrvávala radost z toho, že byl odstraněn starý režim. K ní se ale přidalo zklamání, že nový vývoj nejde dopředu tak rychle, jak by si lidé přáli.

Jedním z důvodů nespokojenosti veliké části obyvatelstva bylo prohloubení vertikální sociální diferenciace (která nahradila na redistribuci založený rovnostářský princip zakotvený v komunistických systémech). Objevila se nová společenská elita odvozující svůj status od ekonomického kapitálu získaného v mlhavém prostředí hybridních institucí politického kapitalismu (viz Staniszkis 1991 nebo 2006, Machonin 1997). V některých profesích došlo ke skokovému zvýšení nezaměstnanosti a ke zmenšení příjmů části rodin. To vše mělo za následek, že postupem času se podpora novým reformám například ve všech zemích Visegrádu snížila a u části obyvatelstva se vzhledem k dědictví komunismu spojenému s přetrvávajícím významem egalitarismu objevila jistá nostalgie po starých režimech (srov. Machonin 1997, 122–135).

Howard (2003, 295) dodává, že v takovémto stavu, kdy jsou lidé s vývojem nespokojeni (a ve spojení s dříve vyslovenými tezemi o nedůvěře v organizace a budování důvěry v rámci rodiny) dále upadá zájem o jakékoliv veřejné angažmá. Všechny tyto faktory zapříčiňují nízkou míru veřejné organizovanosti – postkomunistické společnosti tak promarňují příležitost učit se „občanským dovednostem" a zajistit, aby jejich názor byl brán v potaz v procesu politického rozhodování.

V postkomunistických společnostech existuje několik skupin problémů, které komplikují rozvinutí vzájemné dynamiky mezi společností a státem a rozvoj demokracie. Tyto problémy považuji za vhodné zmínit, i když demokratizace jako taková není jedním z hlavních témat tohoto textu. Karel Müller (2008) nalézá čtyři skupiny takových problémů. Následující problémy společnosti jsou dány povahou a působením institucí v období komunismu a během transformace – vliv institucí je tedy znát v limitované možnosti rozvoje silné a demokratické občanské společnosti.

První skupina problémů souvisí se slabou veřejností, tedy s problémy, které jsem zmínil již výše. Hlavním důsledkem nízké společenské aktivity je nedostatečná kontrola výkonu veřejné moci. S tím je spojena tendence k nezodpovědnému vládnutí, které má za následek například nízkou efektivitu institucí a politickou korupci.

Druhá skupina problémů souvisí s krizí důvěry, které se budu věnovat ještě dále. Tři roviny krize důvěry v pojetí Zygmunta Baumana (podle Müller 2008, 193) jsou v postkomunistických společnostech vyjádřeny nedostatkem občanského sebevědomí, nedůvěrou ve druhé a nedůvěrou v instituce.

Třetí oblast je spojena s přetrvávající dominancí poddanské politické kultury (srov. Almond a Verba 1963), která je spojená s apatií a pasivitou vůči politickému systému. To je provázáno se slabou veřejností, která byla představena jako první z problémů. Tento stav je dán komunistickou minulostí, kdy byla společnost zvyklá žít podle příkazů shora a i po transformaci z komunismu zůstává nevybavena dostatkem občanské kompetence. Občané tak nedokážou ovlivňovat rozhodování a nevěří, že by takový postup byl vůbec smysluplný.

Poslední problémová oblast souvisí s krizí důvěry a týká se komunistického dědictví atomizace společnosti, která se projevuje příznaky anomie[6] – nedostatečným účinkem pravidel a morální dezorientací jednotlivců (Müller 2008, 1999). Z atomizace a tím pádem nedůvěry ve druhé vyplývá nedostatek víry v účinnou kolektivní akci (Možný 1999).

Jak bylo zmíněno na předchozích řádkách, v souvislosti s občanskou společností bývá kladen důraz na společenskou důvěru. Právě nedostatek důvěry (v sebe sama, ve druhé a v instituce) bývá označován za jeden z velkých problémů občanských společností v postkomunistických státech (Müller 2008, Uslaner 2008a, Howard 2002a, Badescu 2003 a další).

Vytvářené sítě důvěry ve společnosti dávají vzniknout sociálnímu kapitálu, který je, na rozdíl od jiných typů kapitálu v pojetí Pierra Bourdieu (např. 1986) (sociální/politický, ekonomický, kulturní), kterými disponuje jedinec, spojený se společností. Tento „*we phenomenon*" vytváří ve společnosti předpoklady pro úspěšnou sociální akci. Rozvinuté sítě důvěry mají za následek, že občanské společnosti jsou „více občanské". V takovéto atmosféře se snáze přijímají kolektivní rozhodnutí a je usnadněn celý proces vládnutí (Lewandovski a Znoj 2008, ix, Uslaner 2008a, 251).

Za komunismu si lidé vytvářeli úzké společenské sítě, v jejichž rámci se udržovala důvěra (Sztompka 1998, Uslaner 2008a). Tyto sítě zahrnovaly většinou rodinu a blízké přátele a známé. Naopak směrem k ostatním „neznámým" a institucím panovala nedůvěra.

Důvěra jako taková vyrůstá ze dvou základů – optimismu a možnosti kontroly (Uslaner 2008a: 9). Obou těchto zdrojů byl za komunismu nedostatek. Po opuštění komunismu byly sice vytvořeny jisté předpoklady k optimismu, ale ty byly záhy často zmařeny (viz výše nebo např. Haukanes 2004). Navíc se v nových podmínkách začal objevovat nový zdroj nedůvěry – oproti komunistickým režimům silná ekonomická nerovnost (viz např. Machonin 1997). Nedůvěra tak přetrvala. Důvěra ve společnosti nenarůstá souběžně spolu s demokratizací společnosti nebo okamžitým růstem ekonomické prosperity. Nárůst společenské důvěry není krátkodobou záležitostí, která by podléhala rychlým výkyvům (Uslaner 2002, 229 a 253).

6) Jde o anomii v pojetí E. Durkheima (srov. Durkheim 2005) a které je odlišné od definice Roberta K. Mertona.

3. Korupce v postkomunistických společnostech[7]

3.1. Korupce jako překročení normativního pořádku, korupční klima a šíření korupčních norem

Korupce je podle již klasické definice J. S. Nye (1967, 966) takovým chováním, které se z důvodů soukromých finančních nebo statusových zisků odchyluje od formálních povinností vyplývajících z veřejné role, popřípadě přestupuje normy proti výkonu určitého typu soukromého vlivu. Jednoduše řečeno korupce bývá nejčastěji definována jako zneužití veřejného postavení pro vlastní obohacení. Leslie Holmes (1997 nebo 2003) uvádí čtyři kriteria, která toto jednání musí naplňovat, aby mohlo být vnímáno jako korupce.

První z nich, obsažené již v uvedené definici, hovoří o jednotlivci či skupině, která vykonává veřejné funkce, zejména přímo v rámci státní správy. Nezáleží již na tom, zda jsou daní jedinci jmenováni nebo voleni. Za druhé – tato pozice musí být spojena s pravomocí vydávat nařízení spojená se správou země nebo s vynucením práva či s jiným typem důležitého rozhodnutí. „Úplatek" poštovnímu doručovateli nebo řidiči tramvaje je tedy z definice vyloučen. Na druhou stranu do ní ovšem spadá například zaměstnanec ve zdravotnictví nebo vysokoškolský pedagog, kteří, i když nejsou součástí státního byrokratického aparátu, disponují pravomocemi vyplývajícími z definice. Za třetí – daný úředník musí akt vykonat (alespoň částečně) za účelem osobního obohacení. Čtvrtá podmínka hovoří o tom, že úředník si je vědom, že jeho akce (či ne-akce) je v rozporu s platným normativním řádem nebo by v rozporu s tímto řádem mohla být nahlížena.

Výše uvedené definice hovoří o překročení normativního systému. Jelikož se každá deviace (odchylka) vztahuje ke konkrétnímu souboru norem, které platí v dané společnosti nebo komunitě, není možné deviaci bez rozeznání těchto konkrétních norem identifikovat. I když korupci většina autorů považuje za deviantní jednání (Frič 2001, 66), má daleko významnější a širší sociální rozměr.

Korupce je neformálním politickým systémem (Scott 1972, 2–3, Frič 2001, 66). Zatímco volební systém, politická prohlášení, celkové institucionální nastavení a další prvky představují formální strukturu politického uspořádání, korupce se nalézá pod touto vrstvou jako neformální systém, který je s tím formálním více či méně propojen, často i institucionalizovanou formou. Jelikož jde o neformální stránku, může mít korupce podobné příčiny, následky a často i podoby, i když je formální politický kontext zcela odlišný (Scott 1972, 2–3). Tato stránka sociálního systému má svoje vlastní pravidla hry, svoje vlastní mechanismy vývoje atd. Korupce může podle některých autorů (dle Frič 2001, 66) šířit tzv. korupční klima. Jde o soubor kolektivních představ a kulturních vzorů, které z korupce činí pro obyvatele samozřejmý a zvykově omluvitelný fakt a formu legitimního jednání (Frič 1999).

7) Některé pasáže této kapitoly již byly publikovány dříve (srov. Naxera 2012).

Každý korupční akt má normotvorné účinky. Bez nich by byla celá korupce rozdrobená na mnoho náhodných a izolovaných morálních selhání jednotlivců. V takovém případě by nebylo těžké korupci potřít. Právě toto je důležitou otázkou – je korupce selháním jedince nebo systému (Frič 2001, 66)? Korupce dokáže opanovat celá odvětví byrokracie nebo dokonce celé režimy. To by nebylo možné bez vytvoření specifických pravidel a osobních vazeb. Opakující se korupční jednání produkuje normy korupce, kterými se pak samo řídí a které podporují šíření korupce.

Korupce bývá z normativního hlediska autory věnujícími se korupci zpravidla označována za negativní (deviantní) jev, i když, jak jsem právě načrtl, v rámci politické kultury určitých společností (ve kterých se rozšířilo tzv. korupční klima) může být akceptována politickou elitou i širokou veřejností jako legitimní prostředek prosazování zájmů, který navíc nemusí bránit ekonomickému rozvoji – za častý příklad je udávána poválečná Itálie (Mareš 2006, 45) nebo korupční sítě vzniklé v některých postkomunistických zemích (viz Glenny 2009).[8]

Z praxe jsou známé i případy, kdy může tolerovaná korupce působit pozitivně. Příkladem je etnicky rozdělená Makedonie, kterou nedávné výzkumy označily za jeden ze států, které se nalézají ve stavu *total state capture*, tedy ve stavu nejvíce zasaženém korupcí, kdy soukromý nebo stranický majetek a zájmy zcela prorostly státními institucemi (Green a Ward 2004, 17). Ovšem korupce mezi představiteli albánských a makedonských politických stran, tedy korupce, ke které dochází napříč etnickým rozdělením, pomáhá paradoxně tlumit etnický konflikt (více viz Hislope 2008).

Jadwiga Staniszkis (2009, 142) dále upozorňuje na stanoviska některých „optimistů", kteří interpretují zprávy o rostoucí korupci v rámci nově vznikajících trhů postkomunistické Evropy jako signál budování nových vztahů mezi státem a ekonomikou. Toto pojetí je ovšem jistě menšinové. Zmiňuje dále „realistické" stanovisko artikulované často přímo aktéry, kteří iniciují korupční akt a chápou ho bez normativního zatížení – například pro korporace a další ekonomické aktéry může být korupce *„jediným způsobem, jak ušetřit čas a vyhnout se byrokratickému zdržování"* (Staniszkis 2009, 142).

Živnou půdou pro růst korupce a šíření korupčních norem bývají slabá místa normativního systému, která bývají řazena k podobám sociální dezorganizace (Merton 1961). K té dochází nejčastěji ve třech případech. Jednak v situaci, v níž existuje současně několik různých pravidel, která si vzájemně odporují (nebo se dokonce vylučují). Jedinec si poté není jistý, kterým pravidlem se řídit a volba může být ovlivněna korupcí. Dalším případem je stav, ve kterém dodržování norem nevede k patřičné odměně nebo výsledkům. Jde například o korupci úředníka, který není dostatečně placen za výkon své funkce. Poslední možností spojenou se sociální dezorganizací je období, ve kterém pra-

8) Glenny (2009) popisuje některé korupční sítě, které v průběhu transformace pomáhaly na různých úrovních suplovat činnost nefunkčních státních orgánů.

vidla zcela absentují. Právě tento stav je spojen s transformacemi systémů po pádu komunismu. V této situaci již neplatily staré normy a ty nové ještě nebyly zakotveny ve společnosti (Frič 2001, 67–68).

Vztah ke korupci je tedy jedním z definičních znaků politické kultury (Mareš 2006, 45). To se projevuje právě v zemích procházejících transformací. Politická elita často přijme nové legislativní normy, které označují korupci za nezákonný jev, tyto normy ovšem nadále zůstávají členy společnosti neinternalizovány (srov. Berger a Luckman 1999) a i přes politické deklarace o škodlivosti korupce často chybí politická vůle k jejímu reálnému potření (Holmes 2003, 202).

V případě selhání oficiálního souboru norem se otevírá prostor pro šíření norem korupčních. V prostředí, kde platí tyto normy, nelze mluvit o korupci jako o deviaci, ale jako o odpovědi na skutečný stav systému (Frič 2001, 68). Selhává tedy systém a mohlo by se zdát, že korupce sociální dezorganizaci zabraňuje, jelikož vnáší pravidla do situace, ve které pravidla nefungují nebo neexistují, a tím chrání společnost před anomií (viz Durkheim 2005).

Jak poznamenává Frič (2001, 68), skutečnost takto idylická není. Korupční pravidla jsou totiž v rozporu s „ideálním" (nikoli nutně oficiálním) normativním systémem. Korupce se totiž nezbavuje svého dezorganizačního charakteru ani v případech, kdy vstupuje do míst, která (většinou dočasně) nejsou regulována normami.

3.2. Korupce v postkomunistických společnostech

Leslie Holmes (2003) uvádí některé hlavní faktory, které ovlivnily nárůst korupce v postkomunistickém prostředí v období od pádu komunismu. První z těchto faktorů souvisí s dědictvím komunismu. Toto dědictví může nabývat několika různých podob. Za prvé jde o vliv mocenské struktury v komunismu – ta byla jasně hierarchicky vystavěná, neexistovala zde jakákoliv odpovědnost veřejnosti, s čímž souvisí i nerozvinutí toho, co Holmes (2003, 196) nazývá morální odpovědností. Na toto navazuje i celkový nedostatek respektu k formálním a na právu založeným procedurám. Druhou věcí spjatou s dědictvím komunismu je i přes jasnou hierarchickou strukturu existující institucionální nejasnost, která vyplývala z nevyjasněného vztahu mezi státem a stranou (viz Kabele a Hájek 2008) – z toho se po pádu komunismu rodí nejasná hranice mezi státem a soukromým sektorem. Mnoho postkomunistických politiků mělo (má) problém pochopit podstatu „střetu zájmů", což podněcuje vysokou politickou korupci a snižuje šance jejího potření. Třetí vliv dědictví je svázán s velikostí komunistického státního aparátu. Po opuštění komunismu nebyly jednotlivé země příliš úspěšné při rychlém zbavování se funkcí, které pro rozvinuté státy nejsou typické – to je (v naprosté většině postkomunistických zemí) doprovázeno zvyšujícím se počtem státních úředníků, jejichž agenda se rozšiřuje. Takovýto vývoj pak skýtá dobré šance pro korupci. Jako forma korupce může být v některých situacích vnímán i systém patronace, který fungoval v komunistických režimech. Tento stav přetrval v mnohých postkomunistických zemích dodnes, a přestože se podobné vztahy mohou zemi od země lišit, dodnes často zůstávají jedním ze základních rysů systémů. Z výše uvedených bodů je patrné, že přetrvání určitých institucionálních i kulturních vzorců utvářených za komunismu napomohlo k rozbujení korupce po jeho ukončení. S povahou institucí v komunistických režimech a v průběhu transformace souvisí vznik specifické politické kultury, se kterou je spojena i nízká veřejná angažovanost a společenská nedůvěra (viz např. Müller 2008, Howard 2002a, Howard 2002b, Uslaner 2008a a další) – i to jsou aspekty, které korupci spíše pomáhají a které byly popsány již dříve.

Proč je korupce v postkomunismu tolik rozšířená ve společnosti a proč je tak složité ji potírat? Jedním z důvodů je to, že má mnoho různých podob a typů, z nichž jsou některé institucionalizované. Všechny typy je možné roztřídit do několika kategorií. První z nich je korupce nižších úředníků (do které spadá například korupční jednání dopravních policistů, upřednostňování na seznamu pacientů či zaplacené zkoušky na vysoké škole). Další dva typy zasahují již vyšší politiku. Prvním z nich je tzv. „vysoká korupce" (*grand corruption* nebo také *political corruption*) – nejčastěji jde o výhody, které jsou (zne)užívány výše postavenými úředníky a politiky (sem patří například korupce spojená s privatizací). Posledním typem je tzv. „zajetí" státu korupčními sítěmi (*state capture*), které svědčí o celkové slabosti státních institucí a jejich podřízení osobním zájmů jednotlivých politických aktérů (viz Karklins 2002).

Podívejme se nyní stručně na malou korupci. V rámci této skupiny typů korupčního jednání rozlišuje Karklins (2002, 24–25) několik konkrétních příkladů – přijímání/poskytování úplatků za účelem překročení práva, záměrný zmatek a nadregulaci předpisů, což umožňuje korupční jednání, a zneužití pravomocí vydávat různé licence a provádět inspekce. Běžná korupce v „každodenním" styku občana a úředníka sestává právě z poskytnutí úplatku za účelem obejití práva. Výzkum v postkomunistických zemích ukázal, že v některých zemích jsou úplatky policistům (zejména dopravním) a celníkům běžným jevem. Misha Glenny (2009) zmiňuje příklady, ve kterých policisté vymáhají „pokuty za nic" (čili úplatky). Zajímavé výsledky přinesl výzkum, který provedl Pavol Frič (2001) v řadách české policie. Podle výzkumné zprávy v dané době považovala veřejnost českou policii za nejzkorumpovanější instituci. V dané době si 24 % české společnosti myslelo, že korupce je nejvíce rozšířena právě v policii. Podle výpovědí respondentů se většina úplatků týkala dopravních přestupků a iniciátorem korupce byli v naprosté většině občané, kteří peníze policistům vnucovali. V rámci toho samého výzkumu pouze 15 % policistů uvedlo, že jim ještě nikdy nebyl nabídnut úplatek.

Druhá skupina korupčních praktik je na rozdíl od výše zmiňované již spojena s vyššími úřednickými a politickými kruhy. Do této skupiny patří jednání spojené s klientelismem, privatizací a zprostředkováním nejrůznějších státních zakázek atd. Tyto praktiky směrují veřejné instituce k soukromému obohacení a mohou se rozvinout do systematické podoby a korupční vzorce se mohou dlouhodobě ustálit. Mnoho z těchto druhů korupce vychází přímo z dědictví komunismu, ve kterém byla naprostá většina zdrojů a výrobních prostředků ve státním vlastnictví – převod tohoto majetku na soukromý

a celý proces vzniku tržního prostředí umožnil lidem na správných místech vlastní obohacení a následnou legalizaci takto nabytého majetku. Institucionální nastavení komunistických režimů tak ovlivnilo rozbujení velké korupce během transformace. Často opomíjeným jevem je již zmiňovaný klientelismus, který veřejností často nebývá považován přímo za korupční jednání, nicméně je nutné jej tak vnímat. V postkomunistických společnostech má navíc klientelismus velmi vážné dopady na fungování a akceschopnost státních institucí (srov. např. Lupták 2009).

Systematická politická korupce ve vysokých patrech správy země může přerůst do stavu, kdy vznikne netransparentní politický systém založený na osobních vazbách, ve kterém bude většina rozhodnutí realizována za účelem osobního obohacení. Korupce představuje skrytou politickou arénu, a pokud tato skrytá politika začne dominovat režimu, každá analýza režimu, která by toto opomíjela, by byla značně zavádějící. Je také důležité zjistit, jak tato situace ovlivňuje distribuci moci a autoritu v politickém systému, jak deformuje oficiální vládní výnosy a jak v průběhu času ovlivňuje charakter a složení politických elit (Scott 1972, 2). Světová banka (2000, 3) tento stav charakterizuje jako aktivity jednotlivců, skupin a veřejných nebo soukromých firem, které směřují k ovlivnění utváření zákonů, regulací, daní a dalších vládních nařízení ve svůj prospěch pomocí nelegálních provizí příslušným státním zaměstnancům, kteří mají možnost tato nařízení ovlivnit, a pomocí získávání preferenčních a neformálních přístupových kanálů. Důležitá jsou nejasná spojenectví mezi politickými a obchodními zájmy státních úředníků, což je typické pro mnoho zemí v procesu transformace. Ať už toto „zajetí státu" nabývá jakékoliv formy, podkopává nebo dokonce nahrazuje legitimní prostředky ovlivňování a zprostředkování zájmů tím, že omezuje přístup konkurentům ke státním úřadům a z toho plynoucí možnosti prosadit konkurenční zájem.

4. Korupce, její vnímání a (ne)důvěra

Korupce, která existovala již v rámci komunistických režimů, se během transformace ještě rozrostla – a to jak do mnohosti variant, tak do celkového objemu. S bujením korupce souvisí udržení sítí kontaktů z dob komunismu – právě ty stojí za mnoha korupčními případy. Jak tento vývoj vnímali političtí představitelé a občané? Uvědomují si přetrvání neformálního sektoru a považují jej za něco, co znemožňuje rozvoj demokracie a právního státu? Nebo naopak lidem tento stav vyhovuje? Rozlišují lidé vnímání jednotlivých typů korupce?

V této závěrečné části ukážu, že lidé vnímají rozdíl mezi jednotlivými druhy korupce a na každý z jejích druhů jsou částečně jiným způsobem citliví. Lidé se o korupci zajímají, ale jako hrozbu vidí především korupci spojenou s vyššími politickými kruhy, „každodenní" korupci přikládají daleko nižší význam (Uslaner 2008a, Uslaner 2008b).

Výzkum prováděný ve třech různých postkomunistických zemích s odlišnou mírou ekonomické úrovně i s odlišným politickým vývojem (Estonsko, Rumunsko, Slovensko) vskutku ukázal podobné vnímání korupce v těchto zemích (Uslaner 2008b). Výzkum u občanů těchto zemí potvrdil nejen rozdílné vnímání malé a velké korupce, ale také rozdílné vnímání korupce ze strany politické elity a ze strany veřejnosti. Ukázal také spojitosti mezi vnímáním korupce, ekonomickou (ne)rovností a celkovou důvěrou v instituce a ve společnosti obecně.

Podle tohoto výzkumu vnímají obyvatelé daných zemí korupci výrazněji a negativněji než vysocí politici a úředníci. Jako problém bývá veřejností shledávána zejména vysoká politická korupce. Dokonce i v Estonsku, které je z postkomunistických zemí na jednom z nejlepších míst v *Corruption Perception Index*, který vydává *Transparency International*, věří lidé, že velká politická korupce je běžným jevem. A veřejnost i elity shledávají shodně vysokou míru drobné korupce (Uslaner 2008b, 160).

V žádné ze zkoumaných zemí se ovšem pohled veřejnosti a elity neshoduje v hodnocení malé korupce – oba pohledy tuto korupci shledávají sice jako rozšířenou, veřejnost ji ale hodnotí jako akceptovatelnou a nespojují ji s celkovou nedůvěrou v systém a jeho instituce, zatímco elity ji shledávají jako zcela neakceptovatelnou. V rámci této drobné korupce pak elity projevují větší důvěru příslušníkům policie, než jakou jim projevuje veřejnost – ta označuje právě úplatky policistům za jedny z nejčastějších (Uslaner 2008b, 160). I když odsouzení drobné korupce ze strany elity jsou častá, do reálných opatření se mnohdy nepromítají, a i přes verbální kampaň bývá tato korupce tolerována. Projevuje se tedy stav, kdy se elity na základě rozlišení mezi tím, co je „normální" a co je „deviantní" v rámci dané společnosti, vymezí proti korupci. To může souviset s uvědoměním si toho, že korupce může být pro nižší úředníky nutnou podmínkou pro ekonomické přežití. Celkově tento stav vypovídá o tom, že normy, přijaté během transformace, nejsou ze strany elity internalizovány (Green a Ward 2004, 15).

Další poznatek je spojen s pohledem na nárůst korupce – zatímco příslušníci elity často vypovídali v tom smyslu, že míru korupce považují za stejnou nebo nižší než v dobách komunismu, veřejnost jednoznačně vyjadřovala názor říkající, že korupce od pádu komunismu výrazně narostla. Názor lidí, že politická korupce od pádu komunismu vzrostla a potvrzují i další výzkumy (např. Haukanes 2004).

Postoj ke korupci v daných zemích je teda možné shrnout tak, že zatímco nárůst korupce vnímá většinou veřejnost, která jako problém vidí především korupční jednání spojené s vysokou politikou, elity za neakceptovatelnou považují spíše malou korupci. Tento postoj elity je do jisté míry pochopitelný.

Korupce má svoji spojitost s důvěrou ve společnosti. Korupce totiž zvyšuje sociální nerovnost (nebo alespoň její zdání) a snižuje pocit optimismu a možnosti kontroly vlastního života, což jsou dva základní kameny důvěry. Rozšíření korupce také snižuje sociální solidaritu – přímo vlivem snížení důvěry a nepřímo pomocí spojení se sociální a ekonomickou nerovností (Uslaner 2008a, 10). Jak jsme ale již uvedli, ke snížení

důvěry dochází především vlivem velké korupce, ne například vlivem úplatků u lékaře. Důvěra samotných elit v instituce pak nebývá omezena ani velkou politickou korupcí (Uslaner 2008b, 165 a 177).

5. Závěrem

Vymezování se obyvatelstva vůči vysoké politické korupci však neplatí vždy a zcela. Výše jsme hovořili o tom, že korupce jako specifická stránka sociálního systému má svoje vlastní pravidla hry a svoje vlastní mechanismy a šíří tzv. korupční klima. Pod tímto pojmem rozumíme soubor kolektivních představ a kulturních vzorů, které z korupce činí pro obyvatele samozřejmý a zvykově omluvitelný fakt a formu legitimního jednání (Frič 1999). Korupce dokáže opanovat celá odvětví byrokracie nebo dokonce celé režimy. Uvedli jsme, že to by nebylo možné bez vytvoření specifických pravidel a osobních vazeb. Opakující se korupční jednání produkuje normy korupce, kterými se pak samo řídí a které podporují šíření korupce. V korupcí takto zasažených systémech mohou tedy lidé začít přijímat korupci jako běžný způsob jednání. A když korupci vnímají a verbálně se proti ní často vymezují, necítí potřebu proti ní nějak reálně jednat. Jak jsme již uvedli, tento poznatek a tolerance je záležitostí spíše drobné korupce, nicméně dle našeho názoru nelze oddělit malou a velkou korupci jako dvě vrstvy, které se neovlivňují. Domníváme se, že společnost, ve které je každodenní korupce součástí běžného života občanů, bude režim náchylný taktéž k velké systémové korupci. A stejně tak naopak – v režimu, kde budou fungovat zkorumpované elity, se vytváří předpoklady pro růst drobné korupce. Nedomníváme se totiž, že by se korupční klima a z něj vyplývající korupční normy šířily pouze v jedné z těchto úrovní. Korupční klima prorůstá společností jako celkem. V extrémním případu dlouhodobé zkorumpovanosti systému tak mohou členové dané společnosti ignorovat či opomíjet korupci vysokou.

I v těch systémech, kde nedošlo k takovému rozšíření korupčního klimatu a korupčních norem a lidé vnímají korupci jako problém, se málokdy setkáváme s tím, že by téma korupce nějak razantně ovlivnilo politické dění. Vysvětlení dle naší interpretace můžeme nalézt ve slabosti občanských společností v postkomunistických státech. V první části tohoto textu jsme vymezili sumu problémů, kvůli kterým jsou tyto občanské společnosti výrazně oslabeny. Pokud se už lidé veřejně angažují (což se kvůli celkové společenské nedůvěře často děje pouze v omezené míře), často nevědí, jak nejlépe své požadavky prosazovat. Jakákoliv politická akce vymezující se proti korupci, pokud je tedy vůbec nastolena, je v takovém prostředí, které je posílené celkovou společenskou nedůvěrou, spíše výjimkou. Podíváme-li se ale na poslední vývoj v České republice, můžeme najít náznaky toho, že se tato situace mění.

***

V tomto krátkém příspěvku jsme se zaměřili na slabost občanské společnosti a vnímání korupce v tomto prostředí. Zejména pak na to, proč zkorumpovanost vlád v postkomunistických zemích nevede k jejich pádu. Závěry tohoto textu samozřejmě nebereme jako definitivní, ale spíše jako průběžný příspěvek do probíhající debaty o problémech postkomunistických společností. Jsme si tedy vědomi toho, že další výzkum v této oblasti (vedoucí zejména ke sběru primárních dat) musí nutně pokračovat.

Seznam zdrojů

ALMOND, Gabriel a VERBA, Sydney (1963): *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton: Princeton University Press.

BADESCU, Gabriel (2003): Social trust and democratization in the post-communist societies. In: Badescu, Gabriel a Uslaner, Eric M. (eds): *Social Capital and the Transition to Democracy*. London a New York: Routledge, s. 81–94.

BERGER, Petr L. a LUCKMAN, Thomas (1999): *Sociální konstrukce reality*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

BOURDIEU, Pierre (1986): The forms of Capital. In: Richardson, John G. (ed.): *Handbook of Theory and Research of Education*. New York: Greenwood Press, s. 241–258.

CVIKLOVÁ, Lucie (2007): *Politické a společenské postavení bývalých československých nomenklaturních elit v období tzv. normalizace. Okolnosti jejich rozkladu a vybrané aspekty jejich adaptace*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky.

DANČÁK, Břetislav, HLOUŠEK, Vít a ŠIMÍČEK, Vijtěch (eds.) (2006): *Korupce. Projevy a potírání v České republice a Evropské unii*. Brno: Mezinárodní politologický ústav.

DURKHEIM, Émile (2005): *Suicide. A study in sociology*. London a New York: Routledge.

FRIČ, Pavol (1999): Korupční klima v ČR. In: Frič, Pavol a kol.: *Korupce na český způsob*. Praha: G plus G, s. 73–115.

FRIČ, Pavol a kol. (1999): *Korupce na český způsob*. Praha: G plus G.

FRIČ, Pavol (2001): Korupce – deviantní chování, nebo sociální dezorganizace? Případ české policie. *Sociologický časopis* 1/2001, s. 65–72.

GLENNY, Misha (2009): *McMafie*. Praha, Argo a Dokořán.

GREEN, Penny a WARD, Tony (2004): *State Crime. Governments, Violence and Corruption*. London a Sterling: Pluto Press.

HAUKANES, Haldis (2004): *Velká dramata – obyčejné životy. Postkomunistické zkušenosti českého venkova*. Praha: Sociologické nakladatelství.

HISLOPE, Robert (2008): Corrupt Exchange in Devided Societies. The Invisible Politics of Stability in Macedonia. In: Orenstein, Mitchell A., Bloom, Stephen aLindstrom, Nicole (eds.): *Transnational Actors in Central and East European Transitions*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, s. 142–161.

HOLMES, Leslie (1997): Corruption and the crisis of the post-communist state. *Crime, Law & Social Change*, č. 27, s. 275–297.

HOLMES, Leslie (2003): Political Corruption in Central and Eastern Europe. In: Bull, Martin J. a Newell, James L. (eds.): *Corruption in Contemporary Politics*. New York: Palgrave Macmillan, s. 193–206.

HOWARD, Marc Morjé (2002a): Postcommunist Civil Society in Comparative Perspective. *Demokratizatsiya*, roč. 10, č. 3, s. 285–305.

HOWARD, Marc Morjé (2002b): *The Weakness of Civil Society in Post-Communist Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

HOWARD, Marc Morjé (2003): Why post-communist citizens do not join voluntary organizations. In: Badescu, Gabriel a Uslaner, Eric M. (eds): *Social Capital and the Transition to Democracy.* London a New York: Routledge, s. 165–183.

KABELE, Jiří a HÁJEK, Martin (2008): *Jak vládli? Průvodce hierarchiemi reálného socialismu.* Brno: Doplněk.

KARKLINS, Rasma (2002). Typology of Post-Communist Corruption. *Problems of Post-Communism*, July–August/2002, s. 22–32.

LEWANDOWSKI, Joseph D. a ZNOJ, Milan (2008). Introduction. In: Lewandowski, Joseph, D. a Znoj, Milan (eds.): *Trust and Transitions: Social Capital in a Changing World*. Cambridge Scholars Publishing, s. ix–xvii.

LINEK, Lukáš (2010): *Zrazení snu? Struktura a dynamika postojů k politickému režimu a jeho institucím a jejich důsledky*. Praha: Sociologické nakladatelství.

LUPTÁK, Ľubomír (2009): Štát. *Acta FF ZČU* 3/2009, s. 199–214.

MACHONIN, Pavel (1997): *Social Transformation and Modernization. On Building Theory of Societal Changes in the Post-Communist European Countries*. Praha: Sociologické nakladatelství.

MAREŠ, Miroslav (2006): Vliv korupce na evropské systémy politických stran. In: Dančák, Břetislav, Hloušek, Vít a Šimíček, Vojtěch (eds.): *Korupce. Projevy a potírání v České republice a Evropské unii*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, s. 45–51.

MERTON, Robert K. (1961): Social Problems and Sociological Theory. In: Merton, Robert K. a Nisbet, A. R. (eds.): *Contemporary Social Problems*. New York: Harcourt, Brace and World, Inc., s. 697–737.

MOŽNÝ, Ivo (1999): *Proč tak snadno…* Praha: Sociologické nakladatelství.

MÜLLER, Karel B. (2003): *Češi a občanská společnost*. Praha: Triton.

MÜLLER, Karel B. (2008). *Politická sociologie. Politika a identity v proměnách modernity.* Praha: Portál.

NAXERA, Vladimír (2012): Korupce a postkomunismus. *Středoevropské politické studie* 2–3/2012, s. 248–271.

NYE, Joseph S. (1967): Corruption and Political Development. A Cost-Benefit Analysis. In: Heidenheimer, A. J. (ed.): *Political Corruption: A Handbook*. Transition Publishers, s. 963–983.

SCOTT, James C. (1972): *Comparative Political Corruption*. Engelwood Cliffs: Prentice-Hall, Inc.

STANISZKIS, Jadwiga (1991): *The Dynamics of Breakthrough in Eastern Europe*. Berkley: University of California Press.

STANISZKIS, Jadwiga (2006): *Postkomunismus. Zrod hádanky*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

STANISZKIS, Jadwiga (2009): *O moci a bezmoci*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

STRNADOVÁ, Lenka (2007): Nejasná role občanské společnosti v rozpadlých státech. In: Waisová, Šárka a kol.: *Slabé státy. Selhání, rozpad a obnova státnosti*. Plzeň: Aleš Čeněk, s. 36–54.

STRNADOVÁ, Lenka (2008): *Současné podoby občanské společnosti. Kritická perspektiva*. Plzeň: Aleš Čeněk.

SZELÉNYI, Iván a TREIMAN, Donald J. (1992): Vývoj sociální struktury a rekrutace elit ve východní Evropě po roce 1989. *Sociologický časopis* 2/1991, s. 276–298.

SZELÉNYI, Iván a SZELÉNYI, Szonja (1995): Circulation or reproduction of elites during the postcommunist transformation of Eastern Europe. *Theory and Society*, č. 24, s. 615–638.

SZELÉNYI, Iván, SZELÉNYI, Szonja a KOVÁCH, Imre (1995): The making of the postcommunist elite: Circulation in politics, reproduction in the economy. *Theory and Society* č. 24, s. 697–722.

SZTOMPKA, Piotr (1998): Mistrusting Civility: Predicament of a Post-Communist Society. In: Alexander, Jeffery C. (ed.): *Real Civil Societies: Dilemmas if Institutionalization*. London, Thousand Oaks a New Delhi: Sage, s. 191–210.

TABERY, Erik (2008): *Vládneme, nerušit: opoziční smlouva a její dědictví.* Praha: Respekt Publishing.

USLANER, Eric M. (2002): *The Moral Foundations of Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.

USLANER, Eric M. (2008a): Coping and Social Capital: The Informal Sector and the Democratic Transition. In: Lewandowski, Joseph D. a Znoj, Milan (eds.): *Social Capital in a Changing World*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, s. 3–27.

USLANER, Eric M. (2008b): *Corruption, Inequality, and the Rule of Law.* Cambridge: Cambridge University Press.

WORLD BANK (2000): *Anticorruption in Transition: A Contribution to Policy Debate.* Washington: World Bank.

Summary

In this short article, the author focused on the weakness of civil society and the perception of corruption in such an environment, and especially on the issue of why the corruption in governments in post-Communist countries does not lead to their fall.

In the first part of the article, the author focused on the causes and expressions of the weakness of post-Communist civil societies in general and subsequently also on the nature of corruption in post–Communist regimes. Finally, the author interconnected those two main issues and attempted to look for a reason as to why corrupted governments do not automatically lose the trust of the civil society and are not usually forced to resign. The author naturally does not consider the conclusions of this article definitive, but they mostly think of them as consecutive contributions to the ongoing debate on the problems of post–Communist societies. The author is fully aware of the fact that there necessarily has to be further research (especially research leading to the collection of primary data) carried out with regards to this issue.

The author based the article on the fact that corruption as a specific aspect of social systems has its own set of rules, its own mechanisms and its own extent, the so–called corruption climate. This term includes a set of collective conceptions and cultural patterns, which, in the eyes of the citizens, make corruption an apparent and customarily justifiable fact and a form of legitimate behaviour. Corruption has the ability to possess entire sectors of bureaucracy or even entire regimes. Repeated corruption behaviour produces certain corruption norms, which regimes subsequently follow and which promote the spread of corruption. In systems that are affected by corruption in this way, the citizens can accept

corruption as a usual and normal method of behaviour. And when they take notice of corruption and often verbally condemn it, they do not feel the need to actively and in real life take action against it. In the cases when the system is extremely corrupted in the long term, members of the given society can ignore or even marginalise corruption in the government.

Even in the systems where such a broadening of the corruption climate and the corruption norms did not take place and the citizen body perceives corruption as a problem, we very rarely come across the topic of corruption actually significantly influencing politics of such a system.

According to the author's interpretation, the explanation can be found in the weakness of civil societies in post–Communist states. In the first part of the text, the author introduced the issues which lead to the weakening of civil societies in those states. If people do publicly engage (which is something that, due to general social distrust in the particular society, only really happens to a limited extent), they often do not know how to advocate their demands.

Any kind of political action (if it even comes about) which rejects corruption is, in such an environment, which is „strengthened" by a feeling of general social distrust, rather unique. However, if we look at the latest development in the Czech Republic, we can find some signs of the situation changing.

Martin Pitař

Trianonská smlouva a její reflexe v současné maďarské politice

Abstract:
After the 2010 Hungarian parliamentary election, Hungary found itself in a very specific position within Europe. Due to the election results, the conservative right-wing Fidesz party was able to form a single-party government with constitutional majority, which meant it was very easy for them to pass new legislation. At the same time, the strongly nationalist Jobbik also party entered the Hungarian Parliament. This party founded the Hungarian Guard, a paramilitary group. Due to those variables, certain links, which are demonstrated in the form of laws that reflect the more than ninety years old Treaty of Trianon, are emerging in Hungarian politics. The aim of this paper is to analyse a number of laws which reflect or refer to the Treaty of Trianon, and which were passed in the Hungarian Parliament in the last two years. The first analysed law establishes the day of the signing of the treaty (the 4th of June) as the Day of National Unity of all Hungarians. The second one is the law on dual citizenship, which makes it possible for the Hungarians living in other states to apply for Hungarian citizenship. In the third part of the article, the new Hungarian constitution is analysed. A part of this analysis also focuses on the strongly nationalist Jobbik party and of their offshoot – the paramilitary Hungarian Guard.

Keywords: Hungary, Treaty of Trianon, Fidesz, Jobbik, Law on National Cohesion, Law on Dual Citizenship